

Katosiko maailma rakennelmien taakse?

■ AKI PETTERI LEHTINEN

Ian Hacking: *Mitä sosiaalinen konstruktio on?*

Suomentanut Inkeri Koskinen.

Vastapaino 2009.

”[E]n tahdo rauhaa konstruktio-
nistin ja luonnontieteilijän välil-
le”, kirjoittaa kanadalaisfilosofi Ian
Hacking suomeksi ilmestyneessä
teoksessaan *Mitä sosiaalinen konstruktio on?*

Hackingin luentoihin perustuva kirjoituskokoelma (*The Social Construction of What?* Harvard University Press 1999) julkaistiin niin sanottujen tiedesotien palassa kuumina. ”Sosiaalinen konstruktio” oli taistelukenttä, jolla sosiologit puolustivat vapautta välttämättömyyksistä ja – vastapuolella – fyysikot taistelivat relativismia vastaan. Luonnontieteilijät sanoivat, että representaatioiden takana on tietoa määrittävä todellisuus. Representaatiot ovat meidän itsemme luoma todellisuus, väittivät ihmis- ja yhteiskuntatieteilijät vastaan. Hacking ei ollut varma, onko sovinto mahdollinen, mutta hän halusi paremman käsityksen kiistakapulasta.

Riitapukarien asema

Hackingin teoksen suomenkielinen nimi johtaa harhaan lähtöajatukselta, vaikka käännösratkaisu on ymmärrettävä. Hackingin mukaan ennen määritelmien antamista on kysyttävä, *mitä* milloinkin väitetään konstruoidun sosiaalisesti. On näet eri asia puhua jonkin ihmisluokan (esim. naispaikoinen) konstruktioista tai jonkin idean (esim. kvarkin idean) konstruktioista kuin jonkin fyysikaalisen tosiasian (esim. kvarkin) konstruktioista. Ainakin objektit, ideat ja ”tosiasian” kaltaiset kohotussanat voivat olla sosiaalisesti konstruoituja, joten ensin pitää täsmentää, *minkä* konstruktioista puhutaan.

Väärinkäsityksen vaara väijyy kaikkialla. Jos yhteiskuntatieteilijä määrittää minuuden ”historian, sosiaalisen ehdollistamisen ja yksilön valitseman käytöksen vuorovaikutuksen funktioksi”, on minuus määritelmällisesti yhteiskuntaelämän tuote. Tämä ei Hackingin mukaan tee siitä kuitenkaan vielä ”sosiaalista konstruktioita”.

Hacking erottaa jyrkän relativistisen konstruktioismin maltillisesta ja paikallisen konstruktioismin universaalista. Panu Raatikainen on käsitellyt näitä eroja selkeämmin teoksessaan *Ihmistieteet ja filosofia* (Gaudeamus 2004). Hacking hylkää jyrkän konstruktioismin nostaessaan useaan kertaan esiin kiistakumppanien eroavuuksia. Tiedesodat eivät yllätä häntä, koska yhteiskuntatieteiden luokkien ja niihin kuuluvien ihmisten välillä on tietoista vuorovaikutusta ja ”luonnontieteissä ei ole samantyyppisiä vuorovaikutuksia” (s. 55).

Eroja näkyy myös huomioitaessa konstruktion käsitteen ajalli-

nen luonne: konstruktio tarkoittaa yhtäältä prosessia ja toisaalta tuon prosessin lopputulosta.

”Sosiologeille tieteen prosessin, tieteellisen toiminnan, tulisi olla tutkimuksen pääasiallinen kohde. Luonnon-tieteilijän kannalta kyseenalaisimmat filosofiset ongelmat liittyvät kuitenkin tieteeseen, tulokseen, totuuksien kokoelmaan.” (s. 100)

Jotta ”ummehtunut” konstruktion käsite raikastuisi, tulisi Hackingin mukaan säilyttää ainakin konstruktion kirjaimellisen merkityksen kolmas elementti. Konstruktio ”rakentamisena tai osista kokoamisena” tarkoittaa, että sen osien ja kokonaisuuden välinen suhde vaatii tulkintaa: kaikella konstruktioksi kutsutulla on rakentamishistoriansa, mutta rakennukset ovat aina enemmän kuin osiensa summia. Metaforaa konstruktiosta voi siten käyttää yhteiskuntatieteessä kirjaimellisemmin kuin luonnontieteessä. Jälkimmäisessä tapauksessa nimittäin – konstruktionisti Andrew Pickeringin sanoin – ”maailma tekee vastarintaa” sen representaatioille.

Käsitteelliseen selvyyteen

Hacking erottaa ”konstruktionismin” muista konstruktiosuunnauksista: ”konstruktivismi” kuuluu matematiikan alaan ja ”konstruktionismi” loogisen positivismiperinteeseen, johon sosiaalisen konstruktionismin juuret yllättäen ulottuvat.

”Looginen positivismi, jota yleensä pidetään konstruktionismin vastustajana, oli myös syvästi sitoutunut konstruktion metaforaan.” (s. 68)

Nämä Kantin suvun eri haarat elävät erilaisissa ”intellektuaalisissa elämänpiireissä”, mutta kaikkia kolmea yhdistää Hackingin mukaan ”kumouksellinen siistin to-

dellisuuden kyseenalaistaminen”.

”Yllätys, yllätys! Kaikki konstruktionismit elävät siinä ilmiön ja todellisuuden välisessä dikotomiassa, jonka Platon pystytti ja jolle Kant antoi sen lopullisen muodon.” (s. 77)

Rajattuaan ”konstruktionismin” omaan lokeroonsa Hacking lähestyy kirjan suomenkielisen nimen kysymystä:

”[T]arkoitin *konstruktionismilla* (tai sosiaalisella konstruktionismilla, jos joskus on tarpeen painottaa sosiaalista) monenlaisia sosiologisia, historiallisia ja filosofisia projekteja, jotka pyrkivät esittelemään tai analysoimaan todellisia, historiallisesti paikannettavia sosiaalisia vuorovaikutuksia tai kausaalisia reittejä, jotka johtivat tai olivat osallisina jonkin nykyisen olion tai tosiasian syntymiseen.” (s. 77)

Hackingin realististen pyrkimysten oivaltamiseksi on tärkeää huomata määritelmässä sanat ”olivat osallisina”. Hän pyrki sovintoesitykseen väittämällä, että jokin voi olla sekä todellista että sosiaalisesti rakentunutta. Pitkä esimerkiksi käsittelee lasten kaltoinkohdeltua ja hyväksikäyttöä.

Samaan maaliin Hacking tähtää myös muilla kirjan tieteenfilosofista johdantoa seuraavilla luvuilla, joissa tieteen tutkimus saa vahvemman aseman. Hän pohtii sosiaalisen rakentuneisuuden ja objektiivisen todellisuuden suhdetta tarkastelemalla hulluuden biologisuutta ja rakentuneisuutta, analysoimalla nykyaikaista aseteknologiaa esimerkkinä tiedon sisällön ja muodon erosta sekä arvioi dolomiittikiviä sosiaalisesti konstruoina tutkimuskohteena.

Ratkeamattomia kiistoja

Hacking ei kuitenkaan yritä ratkaista tiedesotia tai konstruktionismin kiistanalaisuutta, vaan kirjan

tieteenfilosofisen ytimen muodostaa analyysi ratkeamattomista kiistoista. Niitä aiheuttavat Hackingin mukaan konstruktionistien käsitykset kontingenssista, nominalismista ja tieteen vakaudesta.

”Luonnontieteissä sosiaalikonstruktionistinen teesi väittäisi, että jollain syvällisellä tavalla tuloksellisen tieteen ei olisi tarvinnut kehittyä niin kuin se kehittyi, vaan se olisi voinut onnistua toisin kehittymällä suuntiin, jotka eivät yhdy siihen tiehen, jolle todella lähdettiin.” (s. 55)

Hacking ei itse usko vahvasti kontingenssiteesiin, mutta metafysisen nominalismiteesin suhteen hän on konstruktionistisempi. Filosofian historiasta lainattu käsite tarkoittaa Hackingille, että maailman olemisen tapa ei määrää siitä käytettyjä luokituksia, vaan luokitukset ovat tapoja representoida maailmaa.

”Tosiasiat ovat seurausta tavoista, joilla representoimme maailmaa.” (s. 56)

Kolmannessa kiistakohdassa konstruktionistit uskovat, että modernin tieteen pääsääntöinen vakaus ”on seurausta tieteen varsinaisen sisällön ulkopuolisista tekijöistä”. Vastapuoli eli argumenttia varten konstruoitu luonnontieteilijöiden luokka yleensä vastustaa kiivaasti kaikkia kolmea kohtaa. Hacking ei ota lopullista kantaa, mutta suuntaa ratkaisuun antaa hänen huomionsa, että tieteelliset luokitukset eivät ole olemassa vain kielen tyhjässä avaruudessa, vaan instituutioissa, käytännöissä ja materiaalisissa vuorovaikutussuhteissa esiinneiden ja toisten ihmisten kanssa.

Tästä käsityksestä on lyhyt matka pragmatistiseen tiedekäsitykseen teorioista maailmassa toimimisen apuvälineinä. Pragmatisti huomioi inhimillisen toiminnan

biologiset eli varsin reaaliset reunaehdot, mutta hänen ei tarvitse antautua naiviin realismiin. Erilaiset sosiaaliset ja käsitteelliset konstruktioit nähdään enemmän tai vähemmän hyödyllisinä työkaluina, joiden eettistä kestävyyttä arvioidaan asetettuja tavoitteita vasten.

Rakentavaa filosofiaa

Hacking on kirjoittanut aiemmissa teoksissaan positiivisempaa filosofiaa ja tarjonnut ratkaisuja käsittelemisiän kysymyksiin. Teoksessaan *Representing and Intervening* (1983) hän puolusti niin kutsuttua entiteettirealismia, joka hyväksyy monet konstruktionismin näkemykset mutta sallii myös fysiikan objektien kaltaisten entiteettien todellisuuden. Representaation huntu ei sulje maailmaa kokonaan tavoittamattomiin.

Samassa teoksessa Hacking kritisoi juuri representaation käsitteen ympärillä pyörivää keskuste-

lua ja tarjosi representaation tilalle tieteellisiin kokeisiin ja manipulatioihin liittyvää intervention käsitettä. Nyt käsillä olevassa uudessa suomennoksessa Hacking päätyy siteeraamaan itseään vuodelta 1996: ”Ei ole mitään yhtä tieteellistä metodologia; tieteet ovat metodeitaan yhtä epäyhtenäisiä kuin aiheiltaan.”

Historiallista näkökulmaa teeteseen vuosikymmeniä ajanut Hacking palkittiin tänä vuonna *Holberg International Memorial* -palkinnolla erinomaisesta humanistisesta tutkimuksesta. Palkintoraadin mukaan Hacking on ”tinkimättömän filosofisen ja historiallisen analyysin yhdistämisellä syvällisesti muuttanut tapojamme ymmärtää, miten avainkäsitteet nousevat esiin tieteellisissä käytännöissä ja tietyissä sosiaalisissa ja institutionaalisissa viitekehyksissä”.

Mitä sosiaalinen konstruktio-nismi on? -teos rönsyilee luento-

hin perustuvalla tekstikokoelmalla tyypilliseen tapaan, mutta avainkäsitettään se valaisee selväjärkisen monipuolisesti ja filosofisen tyyneesti. Kirja on myöhäisenkin suomennoksensa ansainnut: teoksen luenut tutkija tai opiskelija ei voi jättää oman tutkimuskohtensa osalta selventämättä, mistä hän puhuu, kun hän puhuu konstruktionismista.

Muuten eväät ovat liian heikot pienempäänkin kiistaan, tiedesodasta nyt puhumattakaan.

Kirjoittaja on Pariisissa asuva vapaa toimittaja ja filosofian tutkija.

Kesäkonferenssi turvallisuuden tulevaisuudesta

Turun yliopiston Tulevaisuuden tutkimuskeskus järjestää kesäkuussa turvallisuusteemaan keskittyvän konferenssin, jossa tarkastellaan yhteiskuntien vaihtoehtoisia tulevaisuuksia. Tarkoituksena on pohtia, miten turvallisuuteen vaikuttavat tekijät muuttuvat ja arvioida näiden muutosten mahdollisia vaikutuksia yhteiskunnan eri aloille. Tavoitteena on löytää keinoja ei-toivottujen tulevaisuustilojen ehkäisemiseen.

SECURITY IN FUTURES – SECURITY IN CHANGE

3.–4. kesäkuuta 2010, Turku

Tule mukaan kuulemaan kiinnostavia luentoja, kohtaamaan, verkostoitumaan sekä vaihtamaan ajatuksia turvallisuusalan tulevaisuuden haasteista. Esitysten ohella konferenssin keskeistä antia ovat teemoittain järjestetyt työryhmät, joista kussakin käsitellään jotain turvallisuuden aihealuetta omana kokonaisuutenaan.

Lisätietoja: www.futuresconference.fi/2010